

Macrofaunanieuwsmail 70, 23 januari 2007

Beste lezers,

Dit is alweer nummer 70, de eerste nieuwsmail van dit nieuwe jaar. Dat het voor een ieder maar een soortenrijk jaar mag worden. Ik hoop ook dat jullie nog meer gaan schrijven, zodat ik weer goed gevulde nieuwsmails kan samenstellen. Ook wil ik allen, vooral die zich de laatste tijd hebben aangemeld, vragen of ze zich misschien nog even voor willen stellen. Leuk om van elkaar te weten wie alle lezers zijn.

Ook is het nog mogelijk om je aan te melden voor een van de Chironomidae cursussen die dit jaar gegeven worden. Lees verder op in de mail hoe.

Zie je iets opmerkelijks, hoor je iets leuks, heb je ander nieuws laat het weten via

macrofauna@solcon.nl of www.macrofauna.web-log.nl

groeten, Myra Swarte

In dit nummer:

Kenden jullie deze al?	1
Nieuwe en nieuwe vondsten van exoten in het Nederlandse zoete water.....	2
Determinatiecursussen Chironomidae larven & poppen 2007.....	4
Opgaveformulier determinatiecursussen Chironomidae	6
Info Vermandel Januari 2007.....	7

Kenden jullie deze al?

Handig voor als je schoolklassen of anderen iets over beestjes en water moet uitleggen.

http://www.ivnvechtplassen.org/bisel/Bio_3_addendum.pdf .

En via www.agem.de kwam ik op <http://www.freshwaterecology.info> een taxadatabase.

groetjes, Marianne Greijdanus

Nieuwe en nieuwe vondsten van exoten in het Nederlandse zoete water

Met dank aan: Menno Soes (Bureau Waardenburg), Waterschap Stichtse Rijnlanden, Waternet, WS Velt en Vecht, Myra Swarte (RIZA).

Branchiodrilus hortensis – Borstelworm (Oligochaeta: Naidinae)

Deze zeer typische soort werd in 2002 voor het eerste voor Nederland gemeld door van Haaren, Soes en Munts (2005) van Giessenburg (2002), Boven-Hardinveld en Hardinxveld (2003) en de Aa bij Den Bosch (2004). Daarna zijn er nog een aantal vindplaatsen bekend geworden van Spijkenisse (2005), Capelle a/d IJssel, Utrecht (Overvecht) en de Biltse Grift (2006). Gezien de ver uit elkaar liggende vindplaatsen lijkt uitbreiding vanuit de eerste vindplaats (Giessen) niet waarschijnlijk. Genetisch onderzoek door C. Erseus (Zweden) aan Nederlands materiaal zou uit kunnen wijzen of ze verwant zijn aan Aziatisch materiaal.

Limnodrilus maumeensis – Borstelworm (Oligochaeta: Tubificidae)

Deze Noord-Amerikaanse borstelworm is voor het eerste voor Nederland gemeld door van Haaren (2002) van de Maas bij Rijkelse bemden (1996, 1997), de Hollandse IJssel (1999-2001) en de Oude Maas bij Spijkenisse (2001). Vervolgens is in de jaren 2002-2004 nog steeds de soort vastgesteld in de Hollandse IJssel. Erg interessant was het voorkomen in het noordelijke deel van de Noorderijplas bij Amsterdam (2006). Maar omdat *L. maumeensis* in N-Amerika een voorkeur heeft voor verontreinigde plaatsen nabij havens is het toch wel verklaarbaar.

Varichaetadrilus harmani – Borstelworm (Oligochaeta: Tubificidae)

Beschreven door Timm (2006) uit Nederland (Nuenen) uit een nutriënten-arme pionierspoel met ijzerrijke kwel. De soort lijkt op de algemene oligochaeten *Tubifex tubifex* maar vooral *Ilyodrilus templetoni* en zou hiermee verward kunnen worden. Het is dus aannemelijk dat de soort al langer in Europa zit (Timm, 2006). *V. harmani* is ook bekend onder de naam *Tasserkidrilus harmani* en *Tubifex harmani*.

Menetus dilatatus s.l. – Amerikaanse schijfhorenslak (Mollusca: Gastropoda)

Van deze N-Amerikaanse slak waren al waarnemingen bekend van fortgracht Honswijk (1986), in de Maas nabij de stuw van Borgharen (1996), de Amsterdamse grachten Lijnbaansgracht en Amstel (1997), Merwedekanaal bij Utrecht (2002, 2004), Schie bij Delft, Laakhaven en Laakkanaal bij Den Haag (2004) (van Haaren en Storm, 2005; Soes, 2005). Daarna zijn er nog diverse vindplekken bijgekomen die de indruk geven dat *M. dilatatus s.l.* in Nederland een voorkeur heeft voor grote rechte bakken water met steile, stenen kades en weinig of geen vegetatie: Kromme Rijn bij Odijk (U.), Stieltjeskanaal (Dr.), Verlengde Hoogeveensche Vaart (Dr.), Oude Delft bij Delft, Schie bij Overschie, Molenvliet bij Capelle a/d IJssel (ZH) (allen 2005), Oude Kromme Rijn, Kromme Rijn en in het Amsterdam-Rijnkanaal (noordelijk deel) (2006).

Dreissena rostriformis bugensis (=D. bugensis)- Quagga-mossel (Mollusca: Bivalvia)

Door Bram bij de Vaate op 19 april 2006 bij toeval verzameld in het Hollands Diep, tussen gewone driehoeksmossels. Deze Ponto-Kaspische soort lijkt sterk op de zebramossel, met vaak ook het zig-zag patroon als van *D. polymorpha*. *D. r. bugensis* is aan de onderzijde meer afgerond, waar *D. polymorpha* vrijwel altijd vlak is en een hoek vormt met de zijrand. In Pathy & Mackie (1993) worden de verschillen tussen beide *Dreissena*'s uitgebreid besproken. Bram bij de Vaate gaat binnenkort de vondst publiceren in *Spirula*.

Musculium transversum – Late hoornschaal (Mollusca: Bivalvia)

Op de exoten-site (www.wew.nu/exoten) zegt Henk K. Mienis over deze soort: “Tot voor kort was deze soort slechts bekend van aanspoelsel van het IJsselmeer nabij de Diemerzeedijk (1954), waar deze Hoornschaal nooit meer opnieuw gevonden is. Sinds 1999 is zij echter bekend van de Drentse Aa (bij Glimmermade: Soes, 2006). De vindplaats nabij Amsterdam kan in verband gebracht worden met scheepvaart, maar is dat ook voor toepassing op het voorkomen in de Drentse Aa? Niet zolang geleden is deze Hoornschaal ook gevonden in Frankrijk. Door het kleine aantal vindplaatsen kan nog niets gezegd worden over de invloed van deze exoot op de lokale fauna.”. In Spirula meldt Menno Soes (2006) een vondst in de Eem bij Eembrugge. In december 2006 is de soort opnieuw gevonden in de Eem waarover bij de Vaate en Jansen binnenkort over zullen publiceren in de Spirula. Herkenning zou een probleem op kunnen leveren, want van *M. transversum* is bekend dat ze ook wel eens zonder umbonaal kapje te vinden is en daardoor sterk lijkt op *M. lacustre* (die soms ook wel eens geen umbonaal kapje heeft). De vorm van *M. transversum* is echter anders (zie hiervoor ook Killeen et al, 2004)

Chelicorophium robustum – slijkgarnaal (Crustacea: Ampipoda)

Deze sterk aan *C. curvispinum* verwante en lijkende soort is reeds in 2003 voor het eerst voor Nederland vastgesteld (Swarte, 2004) van het rivierengebied. Er zijn mij in totaal de volgende vindplekken bekend: Nieuwe Merwede bij Kievietswaard, Kop van 't Land en Zuidhaven, de Rijn bij Spijk en Millingen, de Waal bij Loevesteyn en Ophemert (2003), de IJssel bij Velp, de Kaliwaal bij Leeuwen (2004), de IJssel bij Velp en Steeg, diverse plekken in het Haringvliet (2005), de Kromme Rijn, de haven van Wageningen en wederom de Rijn bij Spijk (2006). *C. robustum* en *C. curvispinum* verschillen vooral in de lengte van de doorn aan het uiteinde van het laatste lid van de pedunculus van All (afhankelijk van de sexe) en het aantal doorns op de uropoden.

Kreeften (Crustacea: Decapoda)

Er zijn in korte tijd diverse soorten nieuwe exotische kreeften voor Nederland vastgesteld die vanuit de commerciële handel in het Nederlandse oppervlaktewater terechtkomen en zich mogelijk kunnen handhaven. Zo zijn *Orconectes virilis* (Geknobbelde Amerikaanse rivierkreeft) (2004: Vinkeveen, 2005 en 2006: Woerdense Verlaat en 2006: de Kromme Mijdrecht), *Procambarus spec.* (Marmerkreeft) (2004: Dordrecht) en *Procambarus cf. zonangulus* (2005: Gorinchem) reeds voor Nederland vastgesteld. Te verwachten is ook nog *Orconectes immunis* die reeds in de Duitse Rijn bij Ludwigshaven voorkomt en waarschijnlijk aan het oprukken is (Gelmar et al, 2006). Recent is ook vast komen te staan dat *Austropotamobius torrentium* in 1956 in Nederland is verzameld (Fransen & Holthuis, 2006). Deze vangst in de Haarlemmermeer moet een geval zijn van uitzetting, aangezien deze soort een typische beekbewoner is van het alpengebied. Deze soort zal dan ook niet zo snel meer gevonden worden, maar je weet maar nooit. De soort is echter geen exoot en zal ten hoogste in natuurlijke stenige beken in Zuid-Limburg te verwachten zijn. Een goed overzicht (determinatiesleutels en ecologie etc.) van de Europese kreeften is het werk van Souty-Grosset et al (2006) die sterk wordt aanbevolen als men meer wilt weten over kreeften. Soes & van Eekelen (2006) schrijven verder over de impact van exotische kreeften in Nederland.

Een andere bijkomstigheid is dat met de import van exotische kreeften ook niet inheemse parasieten of commensalen mee kunnen komen. Zo zijn in Europa al een aantal noord-amerikaanse commensaal levende Branchiobdelle wormen terecht gekomen. Zo zijn al *Xironogiton victoriensis* aangetroffen op de scharen van de Californische rivierkreeft *P. leniusculus* (Duitsland, Spanje, Italië), *Cambaricola mesochroeus* op de Rode Amerikaanse moeraskreeft *Procambarus clarkii* (Italië) en mogelijk *X. instabilis* op *P. leniusculus* (Oostenrijk) (Martens et al, 2006).

Stegomyia (voorheen *Aedes*) **albopictus** – Steekmug (Diptera: Culicidae)

In 2005 zijn op enkele bedrijven die lucky bamboo (*Dracaena*) importeren uit China vondsten gedaan van *S. albopictus* (RIVM bulletin 16-08). Van deze Aziatische steekmug is bekend dat ze drager is van tropische ziektes, waaronder knokkelkoorts en gele koorts. Buiten de kassen in het Westlandse kassengebied zijn nog geen vondsten bekend.

Literatuur:

- Fransen, C.H.J.M. & L.B. Holthuis (2006). De rivierkreeft *Austropotamobius torrentium* in Nederland gevangen in 1956 (Crustacea: Decapoda: Astacidae). *Nederlandse Faunistische Mededelingen* 25:39-42.
- Gelmar, C., F. Pätzold, K. Grabow & A. Martens (2006). Der Kalikobrebs *Orconectes immunis* am nördlichen Oberrhein: ein neuer amerikanischer Flusskrebs breitet sich schnell in Mitteleuropa aus (Crustacea: Cambaridae). *Lauterbornia* 56:15-25.
- Killeen, I., D. Aldridge & G. Oliver, 2004. *Freshwater bivalves of Britain and Ireland*. FSC Publications, Shropshire.
- Martens, A., K. Grabow, G. Schoolman & S. Rapp. *Xironogiton victoriensis* introduced to Germany with *Pacifactactus leniusculus* (Annelida: Branchiobdellida; Crustacea: Astacidae). *Lauterbornia* 58:147-155.
- Pathy, D.A. & G.L. Mackie, 1993. Comparative shell morphology of *Dreissena polymorpha*, *Mytilopsis leucophaeata*, and the "quagga" mussel (*Bivalvia*: *Dreissenidae*) in North America. *Canadian Journal of Zoology* 71: 1012-1023.
- Soes, D.M. (2006). *Musculium transversum* (Sphaeriidae) in de Eem. *Spirula* 352:113-115.
- Soes, D. M. & R. van Eekelen (2006). Rivierkreeften, een oprukkend probleem? *De Levende Natuur* 107:56-59.
- Soes, D.M. & B. Achterkamp (2005). *Menetus dilatatus* in het Delfland. *Spirula* 346:134-135.
- Souty-Grosset, C., D.M. Holdich, P.Y. Noël, J.D. Reynolds, P. Haffner (eds.) (2006). *Atlas of Crayfish in Europe*. Museum national d'Histoire naturelle, Paris, 187p. (Patrimoines naturels, 64)
- Swarte (2004). Een nieuwe pionier in het Nederlandse Rijn-stroomgebied. *Exoten. Trends in water* 13, aug 2004. www.trendsinvater.nl
- Timm, T. (2006). A Nearctic tubificid *Varichaetadrilus harmani* (Loden) n. comb. in a Dutch wetland, with remarks on *Tubifex tubifex* (Müller) (Annelida: Oligochaeta). *Zootaxa* 1281: 21–39.
- Van Haaren, T. (2002). Eight species of aquatic oligochaeta new for The Netherlands. *Ned. Faun. Med.* 16:39-56.
- Van Haaren, T., M. Soes & R. Munts (2005). *Branchiodrilus hortensis*, een nieuwe exotische borstelworm in Nederland (Annelida: Oligochaeta). *Ned. Faun. Med.* 22:17-22.
- Van Haaren, T. & A. Storm (2005). Twee nieuwe waarnemingen van de Amerikaanse dwergposthoornslak *Menetus* (*Micromenetus*) *dilatatus avus* (Pilsbry, 1905) in Nederland. *AquaSense* publicatie in macrofauna nieuwsmail 60, okt. 2005.

Ton van Haaren

Grontmij|AquaSense

Ton.vanhaaren@grontmij.nl

020-5922244

Determinatiecursussen Chironomidae larven & poppen 2007

Tjeerd-Harm van den Hoek

Alterra – Centrum Ecosystemen, team zoetwaterecosystemen

In 2007 organiseren we een tweetal determinatiecursussen voor respectievelijk larven en poppen van de Chironomidae. De Chironomidae is een zeer omvangrijke groep. Daarom stellen we een tweetal voorwaarden om aan een van beide cursussen deel te nemen, deze zijn:
een deelnemer heeft parate kennis van de basale terminologie van Chironomidae larven of poppen en kan deze zonder problemen toepassen tijdens het determineren;
een deelnemer kan met behulp van determinatieliteratuur zowel subfamilies als de meest algemene genera zonder problemen onderscheiden.

Mensen die willen deelnemen, maar niet voldoen aan bovenstaande voorwaarden, stellen we verplicht om deel te nemen aan een eendaagse beginnerscursus. Ook determinandi die slechts enkele weken per jaar aan Chironomidae besteden of een update nodig hebben voor hun algemene kennis bevelen we aan om deze beginnerscursus te volgen. Een beginnerscursus vindt ongeveer 1 maand voor elke cursus plaats.

Voor zowel de beginnerscursus als de cursus voor gevorderden stellen we een reader beschikbaar van literatuur met daarin terminologie, algemene morfologie of andere reeds beschikbare kennis. We vragen de deelnemers de reader goed door te nemen. Op deze manier willen we basale kennis (terminologie / morfologie), in zoverre mogelijk, buiten de cursusdagen voor 'gevorderden' houden.

Overzicht data, specialisten en kosten:

cursus	data	specialist(en)	kosten
Chironomidae larven			
beginnerscursus	11 januari 2007	Henk Moller Pillot	€ 50,=
gevorderdencursus	1 & 2 februari 2007	Henk Moller Pillot, Hub Cuppen en derde specialist (onbekend)	€ 650,=
Chironomidae poppen			
beginnerscursus	12 september 2007	Henk Moller Pillot	€ 50,=
gevorderdencursus	11 & 12 oktober 2007	Henk Moller Pillot, Ronald Wilson & Leslie Ruse	€ 700,=

Plaats : beginnerscursussen: Alterra, Wageningen
gevorderdencursussen: Conferentiecentrum 'Holthurnse Hof', Berg en Dal

Programma: beginnerscursus: terminologie, algemene morfologie, literatuur.

gevorderdencursus:

1ste dag : introductie, toegepaste morfologie, update taxonomie, determinatie referentiemateriaal, recent onderzoek

2de dag : biologie, ecologie, determinatie eigen en referentiemateriaal

Materiaal: stereomicroscoop / microscoop en prepareermateriaal zelf meebrengen, er is ruim gelegenheid voor het bewerken van eigen materiaal.

Voertaal: Chironomidae larven : Nederlands
Chironomidae poppen: Engels & Nederlands

Kosten: Zie bovenstaande schema, genoemde kosten zijn inclusief, koffie, thee, lunch, diner en één overnachting (laatste beide zijn alleen van toepassing op een gevorderdencursus).

Informatie :Tjeerd-Harm van den Hoek
☎ (0317) 478725
✉ tjeerd-harm.vandehoek@wur.nl

Voor de cursus wordt referentiemateriaal ter beschikking gesteld die je na de cursus kan gebruiken voor je eigen collectie. Ook kan je eigen materiaal meenemen ter beoordeling. Informatie over de cursus vind je hieronder. Ook kan je mij bellen /mailen voor nadere informatie.

Je kan je opgeven door middel van het verzenden, faxen of mailen van het onderstaande opgaveformulier. Er is een beperkt aantal plaatsen beschikbaar, zodat tijdige opgave gewenst is. Na afloop van de cursus wordt een factuur verzonden. Opgave verplicht tot betaling / deelname, ook bij afwezigheid. Bij onvoldoende deelnemers zal de cursus niet doorgaan. Je zal dan hiervan op de hoogte worden gesteld.

Ken je collega's of mensen in je omgeving die mogelijk geïnteresseerd zijn maar nog niet bekend zijn met de determinatiecursussen van het team zoetwaterecosystemen of deze macrofaunanieuwsmail niet ontvangen: zou je deze informatie aan hun willen doorgeven? Alvast dank!

Nadere mededelingen over de locatie, route beschrijving en huishoudelijke zaken worden toegezonden na opgave.

Met vriendelijke groeten,

Tjeerd-Harm van den Hoek

Opgaveformulier determinatiecursussen Chironomidae

larven & poppen 2007

Bij deze meld ik mij aan als deelnemer van een of meerdere van de determinatiecursussen Chironomidae:

	Cursus	data	kosten
☐ ¹	beginnerscursus larven	11 januari 2007	€ 50,=
☐ ¹	gevorderdencursus larven	1 & 2 februari 2007	€ 650,=
☐ ¹	beginnerscursus poppen	12 september 2007	€ 50,=
☐ ¹	gevorderdencursus poppen	11 & 12 oktober 2007	€ 700,=

¹Aankruisen of invullen

Naam :
.....

Organisatie :
.....

Adres :
.....

Plaats :
.....

Telefoon (werk) :
.....

E-mail :
.....

Opgave verplicht tot betaling / deelname, ook bij afwezigheid!

Je kan het opgaveformulier verzenden, faxen of mailen naar:

t.a.v. Tjeerd-Harm van den Hoek
Alterra – Centrum voor Ecosystemen
team zoetwaterecosystemen
Postbus 47
6700 AA Wageningen

Fax : 0317 - 424988
E-mail : [✉ tjeerd-harm.vandehoek@wur.nl](mailto:tjeerd-harm.vandehoek@wur.nl)

Info Vermandel Januari 2007

Onze complete catalogus downloaden ?

Materialencatalogus 24 blz. in pdf.

Insectenboekencatalogus 48 blz. in pdf.

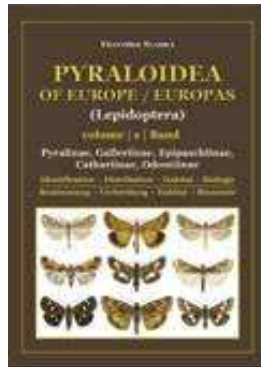
Natuurcatalogus 20 blz. in pdf.

Ga naar www.vermandel.com

Klik aan : Download onze catalogus

Het is ook mogelijk om alleen de prijslijsten 2007 te downloaden.

VERSCHIJNT EIND JANUARI :

**Pyraloidea of Europe, vol. 1 / Pyraloidea Europas, Bd. 1
Identification - Distribution - Habitat - Biology
Bestimmung - Verbreitung - Habitat - Bionomie**

František Slamka, 2006

Prijs: EURO 53,95

Language: bi-lingual - English / German

The present atlas comprises illustrations and descriptions of 117 European species of the subfamilies Pyralinae, Galleriinae, Epipaschiinae, Cathariinae and Odontiinae. Data on species biology, habitat and distribution with colour photographs or drawings of moths and for problematic species, illustrations of the genitalia. Schematic distribution maps for each species have been drawn and new combinations and synonyms of taxons included.

16,8 x 23,5 cm, 138 pp.; Hardcover; 117 species; 11 plates of genitalia (males & females);

16 colour plates with more than 500 images of moths.

Nieuw op onze website : Afdeling MICROSCOPIE

Naast de reeds bekende rubrieken : Microscopen, Stereomicroscopen hebben wij nu extra:

* Hulp-insluitmiddelen en kleurstoffen

* Micropreparaten

* Microtomen

* Videografie

* Boeken microscopie

* Koudlichtverlichting